

ARBITRABILITATEA LITIGIILOR – TEMEI DE REFUZ AL RECUNOAȘTERII ȘI EXECUTĂRII SENTINTELOR ARBITRALE STRĂINE

Diana LAZĂR

Catedra Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

L'arbitrabilité est une institution intrinsèque à l'arbitrage commercial international, ayant des incidences tout aussi bien à la phase initiale, lors de la conclusion de la convention d'arbitrage, mais aussi qu'à l'étape finale de la procédure arbitrale, lors de l'émission de la sentence arbitrale définitive et exécutoire. La détermination de l'arbitrabilité soulève des problèmes juridiques concernant la définition de la notion d'arbitrabilité, la désignation de la loi applicable à l'arbitrabilité, les critères d'inarbitrabilité, les limites de l'arbitrabilité et ses rapports avec l'ordre public. L'invocation de l'arbitrabilité comme refus de reconnaissance et exécution des sentences arbitrales étrangères est introduite d'habitude en face du juge d'exécution, soit à la demande de la partie récalcitrante, soit *ex officio* par le juge national. Le concept de l'arbitrabilité est traité actuellement dans la doctrine et la jurisprudence par référence au principe généralement reconnu « *favor arbitrandum* », qui implique l'extension du domaine d'arbitrabilité et la limitation des cas d'invalidité à ce motif des conventions et sentences arbitrales.

Introducere

Instituția arbitrabilității este intrinsecă arbitrajului comercial internațional, prezentând incidente atât la faza incipientă: încheierea unei convenții arbitrale, determinarea competenței tribunalului arbitral, dar și spre finalul procedurii arbitrale, care culminează cu realizarea justiției între părți, prin a unei hotărâri arbitrale definitive și executorii.

Deseori o hotărâre arbitrală neexecutată benevol va solicita *exequaturul* într-un alt stat decât cel unde a fost pronunțată. Fiind supusă procedurii de recunoaștere și executare în fața judecătorului de drept comun, acesta ar putea, în virtutea adagiului roman *extra territorium, ius dicenti impune non peretur* [1], să refuze efectele extraterritoriale ale sentinței arbitrale străine.

Acest principiu este astăzi înlocuit cu un sistem bine elaborat privind recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine, stabilit de Convenția internațională de la New York din 1958 privind recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine (în continuare – Convenția de la New York din 1958). Convenția de la New York din 1958 este ratificată de un număr impunător de state și armonizează regulile de recunoaștere și executare a hotărârilor arbitrale străine, contribuind astfel la înlocuirea „arbitrariului prin obiectivitate” [2].

Această eficacitate internațională acordată sentințelor arbitrale străine nu ar putea fi concepută fără ca statele să exercite un anumit control asupra condițiilor în care aceasta a fost emisă [3]. Acesta este tributul pe care îl datorează o sentință arbitrală pentru a fi inserată într-o ordine juridică, de care s-a distanțat.

Limita de arbitrabilitate este un temei de refuz al recunoașterii și executării convenției arbitrale și a sentințelor arbitrale străine inerent dreptului suveran al statelor de a decide cazurile de competență exclusivă a instanțelor judecătorești de drept comun al unui stat. Excepția privind arbitrabilitatea litigiilor apare la joncțiunea caracterelor comercial și jurisdicțional ale arbitrajului comercial internațional, la momentul corelației între interesele publice și cele private, prin combinarea principiului autonomiei de voință a părților și a normelor de ordine publică ale statului.

Determinarea arbitrabilității ridică controversate probleme juridice determinate, în special, de dificultățile de definire a noțiunii de arbitrabilitate, de desemnarea legii aplicabile arbitrabilității, de aprecierea criteriilor de arbitrabilitate, de limitele arbitrabilității și protecția ordinii publice.

Prezenta cercetare își propune elucidarea unor aspecte privind incidentele arbitrabilității asupra recunoașterii și executării sentințelor arbitrale străine.

1. Definirea noțiunii de arbitrabilitate

Definiția noțiunii de arbitrabilitate a ridicat dezbateri în doctrină, determinate de caracterul complex al acesteia. Arbitrabilitatea este un concept abstract cu incidente importante asupra arbitrajului comercial internațional, de aceea părerile privind definirea acestuia sunt împărțite și chiar contradictorii.

Potrivit autorului A.Bucher, termenul de arbitrabilitate desemnează „aptitudinea unei cauze de a constitui obiectul unui arbitraj” [4], iar P.Level consideră că acesta privește „calitatea unei materii, chestiuni sau a unui litigiu de a fi supus puterii jurisdicționale a arbitrilor” [5]. Prof. T.Carbonneau evidențiază, în mod pertinent, că „arbitrabilitatea stabilește acele domenii ale legii care pot fi soluționate prin arbitraj. Este linia esențială de divizare între justiția publică și privată” [6]. Celebră este definiția profesorului Ch.Jarroson, care enunță că arbitrabilitatea este „faptul de a fi arbitrabil, iar arbitrabil e ceea ce este susceptibil de a fi supus arbitrajului” [7].

Autorul L.Shore distinge aspectele arbitrabilității pe plan internațional, care „se referă la categorii specifice de dispute care sunt excluse de la arbitraj fie din considerente de ordine publică, fie deoarece acestea sunt în afara sferei clauzei de arbitraj. Astfel, arbitrabilitatea se referă la acele cazuri care pot fi soluționate de arbitraj și nu sunt obiect al vreunei jurisdicții exclusive a instanțelor judecătorești” [8]. K.Youssef este adeptul unei definiții obiective a arbitrabilității, privită ca „expresie fundamentală a libertății de a arbitra, ce definește limitele dreptului părților de a alege să se supună arbitrajului”. Acest autor dezvoltă noțiunea de arbitrabilitate, considerând că astăzi există toate premisele pentru a putea discuta despre o nouă noțiune – „arbitrabilitate internațională”, bazată pe conceptul de „ordine publică internațională”, specific arbitrajului comercial internațional [9].

Este de menționat că definițiile noțiunii de arbitrabilitate sunt explicate fie prin enumerarea funcțiilor arbitrabilității, prin evidențierea caracterului comercial limitat al arbitrajului comercial internațional, fie prin atribuirea de calități specifice arbitrabilității internaționale sau prin ralierea acestei noțiuni la noțiunea de ordine publică.

Relația între conceptul de arbitrabilitate și ordine publică, ambele fiind temeiuri de refuz al recunoașterii și executării sentințelor arbitrale străine, animă discuții în doctrină și se oglindește în practica judecătorească.

2. Arbitrabilitate și Ordine Publică

Raportul dintre ordinea publică și arbitrabilitate este unul complex, aceste două noțiuni fiind, potrivit mai multor specialiști, conexe. În pofda expansiunii domeniului arbitrabilității, în practica judiciară, dar și în doctrină, se consideră că ordinea publică se află la baza conceptului de arbitrabilitate [10]. Potrivit acestor tratări, o hotărâre arbitrală ar fi nulă nu în virtutea a ceea ce arbitrul a decis, dar pe motivul că această hotărâre intervine acolo unde doar jurisdicția instanțelor naționale este competentă [11]. În acest sens, ordinea publică constituie fundamentul reținut pentru aprecierea arbitrabilității sau inarbitrabilității unui litigiu.

Astfel, ar exista o legătură strânsă între caracterul inarbitrabil al unor materii și principiile organizării economice și sociale ale statului, principii pe care judecătorul de *exequator* este obligat să le respecte, deoarece reprezintă ordinea publică a forului.

Există și păreri contradictorii, care susțin că ordinea publică intervine ca temei de refuz al recunoașterii și executării sentințelor arbitrale în scopul de a proteja cele mai fundamentale principii ale ordinii juridice a unui stat. În acest scop este făcută distincția între ordinea publică internă, aplicată arbitrajelor interne, și ordinea publică internațională, relevantă pentru arbitrajul internațional. Arbitrabilitatea, însă, tratează competența de a arbitra și nu intervine ca un mecanism de protecție a forului. Problema arbitrabilității se iscă de la începutul procedurii arbitrale, în momentul când se decide competența, și nu la sfârșit, când prin hotărârea arbitrală sunt modificate drepturi și obligații. *Per a contrario*, până la pronunțarea sentinței, nu ne putem pronunța privind încălcarea ordinii publice [12].

Totuși, alți autori opinează că problema privind ordinea publică poate fi pusă și la etapa trimiterii părților în arbitraj [13].

Separarea conceptului de arbitrabilitate de cel de ordine publică este artificială și este bazată exclusiv pe considerente strict metodologice. Cu toate acestea, suntem de acord că sfera noțiunii de arbitrabilitate și a celei de ordine publică relevante în materie de arbitraj comercial internațional nu sunt identice, cea din urmă fiind mai largă, cuprinzând și alte aspecte care nu se referă necesarmente la calitatea litigiului de a fi arbitrabil. Această poziție este împărtășită și de Asociația Internațională de Drept (International Law Association – ILA), care, însă, tratează arbitrabilitatea separat de ordinea publică, din cauză că tratatele internaționale și legile naționale conțin prevederi normative separate privind excepția de arbitrabilitate [14].

3. Reglementări privind arbitrabilitatea ca temei de refuz al recunoașterii și executării sentințelor arbitrale străine

Legislațiile naționale și convențiile internaționale menționează arbitrabilitatea și ca criteriu distinct de refuz al recunoașterii și executării sentințelor arbitrale.

Totuși, cu excepția unor state unde arbitrabilitatea este definită prin referință la „interesele economice” [15] sau la „proprietate” [16], majoritatea legilor naționale privind arbitrajul definesc totuși arbitrabilitatea pe criterii de ordine publică. Astfel, potrivit art.1676(1) al Codului judiciar al Belgiei, arbitrabil este litigiul care „poate fi tranșat de părți”, iar potrivit art.1020(3) al Legii Olandei cu privire la arbitraj, pot fi arbitrabile acele raporturi juridice de care „părțile pot în mod liber să dispună” [17]. Chiar dacă sunt enumerate categorii de cauze care nu pot fi supuse arbitrajului, art.2060 din Codul civil al Franței face totuși o trimitere generală la „toate cauzele care interesează odinea publică” pentru a limita calitatea litigiilor de a fi arbitrabile. Legea Singapore privind arbitrajul internațional definește în art.11 că vor fi arbitrabile disputele „care nu sunt contrare ordinii publice”.

Legea Republicii Moldova cu privire la arbitrajul comercial internațional, la fel ca și art.476(2) din Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, nu conține termenul de arbitrabilitate, preluând formularea din Convenția de la New York din 1958. Totuși, Legea Republicii Moldova cu privire la arbitraj reglementează la art.3 „Arbitrabilitatea”, stipulând că „poate face obiectul unei convenții arbitrale orice drept patrimonial. O convenție arbitrală cu privire la drepturi nepatrimoniale poate avea efecte juridice în măsura în care părțile sunt îndreptățite să încheie o tranzacție cu privire la obiectul aceluși litigiu”.

Convenția de la New York din 1958, principalul instrument internațional în materie de recunoaștere și executare a sentințelor arbitrale străine, de asemenea nu utilizează termenul „arbitrabilitate”. Nici Convenția de la Geneva din 1961 privind arbitrajul comercial internațional sau Legea-model UNCITRAL din 1985 privind arbitrajul comercial internațional nu conțin termenul de arbitrabilitate, preluând formulările Convenției de la New York.

Referințele la arbitrabilitate în Convenția de la New York din 1958 se regăsesc în mai multe articole, fără, însă, a fi stabilite careva criterii de delimitare a arbitrabilității. Astfel, art.V(2) prevede:

„Recunoașterea și executarea unei sentințe arbitrale vor putea fi refuzate dacă autoritatea competentă a țării în care recunoașterea și executarea constată:

- a) că, în conformitate cu legea acestei țări, obiectul diferendului nu este susceptibil de a fi reglementat pe calea arbitrajului sau
- b) că recunoașterea sau executarea sentinței ar putea fi contrară ordinii publice a acestei țări”.

Articolul II al aceleiași Convenții explică că obiect al convenției arbitrale pot fi „anumite diferende care s-au ivit sau ar putea să se ivească [...] privind un raport de drept determinat, contractual sau necontractual, referitor la o problemă susceptibilă de a fi reglementată pe calea arbitrajului”. Convenția de la New York nu indică, însă, care ar putea fi acele litigii „nesusceptibile de a fi soluționate pe calea arbitrajului”, lăsând aceasta la discreția legislațiilor naționale.

Referința la arbitrabilitate poate fi concepută și în virtutea art.V(1)a) al Convenției de la New York, care stabilește că recunoașterea și executarea sentinței arbitrale va putea fi refuzată dacă se constată că convenția arbitrală „nu este valabilă în virtutea legii căreia părțile au subordonat-o sau în lipsa unor indicații în acest sens, în virtutea legii țării în care sentința a fost dată”.

Prin urmare, excepția de arbitrabilitate se poate isca la semnarea convenției arbitrale, motiv pentru care aceasta poate fi declarată „nulă, caducă, sau inoperantă” (art.II(3) al Convenției de la New York din 1958), în virtutea legii aplicabile convenției de arbitraj. Potrivit principiului *competenz-competenz*, tribunalul arbitral va statua în privința competenței sale și va fi obligat a se expune și în privința arbitrabilității litigiului: dacă acesta este prevăzut de convenția arbitrală și dacă acesta este „susceptibil de a fi supus soluționării pe cale arbitrală” potrivit legii desemnate de părți sau legii unde sentința a fost dată.

Aplicarea acestor prevederi ridică, însă, probleme de interpretare, deoarece, la ridicarea de către părți, sau *ex officio* de instanța de judecată, a excepției de arbitrabilitate la etapa recunoașterii și executării sentinței arbitrale, Convenția prevede aplicarea legii forului sesizat.

4. Legea aplicabilă la determinarea arbitrabilității litigiului

După cum a fost menționat, excepția de arbitrabilitate poate fi ridicată la diferite etape ale arbitrajului. Determinarea arbitrabilității sau inarbitrabilității litigiului se efectuează, în lipsa prevederilor internaționale, conform legilor naționale. Însă, mai multe legi naționale pot avea incidență în cazul unui arbitraj internațional, ceea ce presupune desemnarea legii aplicabile arbitrabilității litigiului. Convenția de la New York din 1958, chiar dacă este aplicată în 144 state [18], nu stabilește reguli clare în această privință.

În contextul arbitrajului comercial internațional, conform Convenției de la New York din 1958, mai multe legi pot fi reținute pentru stabilirea arbitrabilității:

- 1) legea aleasă de părți pentru a governa convenția arbitrală, iar în lipsa alegerii părților
- 2) legea locului unde sentința a fost pronunțată, care este, de regulă, legea locului arbitrajului.

Aceste soluții au fost stabilite de art.V(1)a al Convenției de la New York pentru determinarea validității convenției arbitrale. Astfel, dacă în conformitate cu legea convenției arbitrale sau, când aceasta nu este desemnată, cu legea locului arbitrajului, litigiul este inarbitrabil, convenția arbitrală poate fi anulată și, respectiv, va fi respinsă recunoașterea și executarea sentinței arbitrale.

Articolul V(2)a al Convenției stabilește o a treia soluție la determinarea legii aplicabile arbitrabilității, și anume:

- 3) legea statului unde este solicitată recunoașterea și executarea sentinței arbitrale străine.

În virtutea principiului autonomiei de voință, părțile vor alege legea cu care convenția arbitrală are cele mai relevante legături, chiar dacă este dificil a presupune că părțile ar putea desemna o lege aplicabilă convenției arbitrale ce ar califica obiectul acesteia drept inarbitrabil. Însă, problema poate fi complicată de posibilitatea lăsată de art.V(2)a, la care partea recalcitrantă ar putea face referință, în special atunci când prevederile legii aplicabile convenției arbitrale nu vor corespunde scopului său de a se opune executării. În acest caz, judecătorul forului de execuție va trebui să aplice *lex forum executionis*. Această situație poate da efect la unele hotărâri contradictorii.

În unul din episoadele speței *LIAMCO vs. Libia*, tentativa de a executa o sentință arbitrală, ulterioară naționalizării unei concesiuni de guvernul Libiei, judecătorul tribunalului federal al Columbiei a invocat art.V(2)a al Convenției de la New York din 1958 pentru a confirma argumentul Libiei precum că sentința arbitrală nu poate fi executată, deoarece aceasta se pronunță asupra validității unui act de putere publică. Astfel, în acest caz, trimiterea la temeiul stipulat de art.V(2)a a avut ca efect invalidarea sentinței arbitrale pe motiv că exista un act cu putere publică conținut de legea locului de executare a acesteia. Dacă, în acest caz, ar fi fost invocat temeiul de ordine publică de la art.V(2)b, soluția, evident, ar fi fost diferită.

Chiar dacă decizia în cazul *LIAMCO vs. Libia* a fost ulterior casată, această speță demonstrează că aplicarea legii forului de execuție a sentinței pentru determinarea arbitrabilității litigiului poate conduce la soluții neadecvate. Astfel, soluția dată de art.V(2)a pare a fi nejustificată și puțin pertinentă, în special în cazuri când executarea sentinței arbitrale nu este contrară ordinii publice de la locul de execuție și dacă litigiul este arbitrabil în virtutea legii aplicabile convenției sau a legii locului arbitrajului. Atunci, de ce este lăsată o posibilitate suplimentară de a se opune executării din cauza caracterului inarbitrabil al litigiului în virtutea legii locului de execuție, dacă această lege nu este pertinentă pentru tranzacția concretă?

Probleme de interpretare apar și la aplicarea art.II(1) și (3) și a art.V(2)a. Articolul II nu identifică legea aplicabilă arbitrabilității, ceea ce implică anumite dificultăți. De exemplu, dacă *lex fori* va considera litigiul arbitrabil, ar trebui ca judecătorul să admită temeiuri de refuz întemeiate pe *lex arbitri*, care, să presupunem, ar exclude aceleași dispute de la arbitraj. Sau, din contra, dacă litigiul este inarbitrabil conform *lex fori*, dar considerat arbitrabil conform *lex arbitri*?

Astfel, la aprecierea validității convenției arbitrale prin prisma excepției de arbitrabilitate, există mai multe curente de gândiri în această privință.

În unele cazuri, jurisprudența stabilește că art.II și V trebuie interpretate uniform, fiind inutil de a recunoaște competent arbitrajul dacă sentința acestuia nu va putea fi recunoscută și executată de forul de execuție [19]. În plus, potrivit acestor opinii, este necesar a menține o interpretare coerentă a Convenției de la New York din 1958.

Însă, aplicarea *lex fori* la determinarea arbitrabilității în contextul art.II al Convenției nu conduce în mod obligatoriu la atingerea obiectivului de coerență. Mai mult decât atât, judecătorul sesizat pentru stabilirea arbitrabilității în contextul art.II nu va fi necesarmente situat la locul de executare a sentinței arbitrale. Și dacă acesta este cazul, atunci locul de executare poate fi necunoscut sau pot exista mai multe locuri unde executarea poate fi solicitată. Astfel, aplicarea legii prevăzute de art.V(2)a pentru determinarea arbitrabilității pare să nu fie acceptabilă.

Aceste argumente sunt împărțite de un alt curent de analiză a legii aplicabile arbitrabilității. În hotărârea sa din 1991 privitor la cererea unei părți privind determinarea arbitrabilității conform legii locului unde va avea loc executarea, tribunalul Eastern District New York a constatat că în situația în care art.II al Convenției de la New York din 1958 nu face referința la dreptul aplicabil, art.V(2) menționează expres că legea aplicabilă arbitrabilității poate fi interpretată, de asemenea, în sensul că delegațiile la Convenția de la New York au dorit expres să înlăture aplicarea legii locului de execuție a sentinței la chestiunea privind recunoașterea și executarea sentinței [20].

O altă interpretare este adoptată de Curtea de Apel de la Bruxelles într-o hotărâre din 4 octombrie 1985, potrivit căreia arbitrabilitatea unui litigiu trebuie determinată după diferite criterii în dependență dacă problema se pune în privința validității convenției arbitrale sau privind recunoașterea și executarea sentinței arbitrale [21]. În primul caz, ca și condiție de validitate a convenției de arbitraj, arbitrabilitatea va fi judecată conform legii care guvernează, de manieră generală, condițiile de validitate ale acesteia, și anume – legea stabilită de părți. Astfel, nu este logic de a scinda problema arbitrabilității de alte chestiuni privind validitatea convenției arbitrale, cum ar fi, de exemplu, viciile de consimțământ, acestea fiind supuse aceluiași drept aplicabil. Această opinie se bucură de un larg suport doctrinar, deoarece evită orice discordanță între arbitri și judecători, chiar dacă doar la nivelul validității convenției de arbitraj pe temei de arbitrabilitate.

Aplicarea doar a art.V(2)a) al Convenției de la New York este mai simplă, comparativ cu cazurile enunțate anterior, datorită mențiunii exprese a legii aplicabile arbitrabilității în cazul sesizării instanței de execuție a sentinței arbitrale. Aplicarea legii forului necesită, însă, anumite precizări, deoarece soluțiile acesteia nu vor fi în toate cazurile relevante. Astfel, judecătorul sesizat nu trebuie să examineze în general conformitatea categoriei de dispute din care face parte obiectul litigiului cu noțiunea de arbitrabilitate stabilită de *lex fori*. Important pentru judecătorul de execuție este de a examina dacă sentința arbitrală concretă privind o speță precisă violează sau nu competența jurisdicțională exclusivă a curților naționale ale statului unde recunoașterea și executarea este solicitată [22].

Din acest punct de vedere, vor putea fi considerate inarbitrabile doar acele litigii care, în lipsa convenției de arbitraj, ar fi fost soluționate pe cale judiciară de instanțele judecătorești ale aceluși stat, potrivit competenței lor exclusive. Astfel, se vor exclude cazurile de refuz a recunoașterii și executării pe temei de arbitrabilitate a acelor sentințe, al căror obiect nu are legături jurisdicționale cu acel stat.

De exemplu, dacă un tribunal arbitral din Elveția decide în privința unui litigiu asupra unui brevet de invenție înregistrat în Italia, iar una din părți solicită executarea acestei sentințe arbitrale în Italia, este foarte probabil că aceasta va fi refuzată pe temeiul violării *lex fori*, care acordă instanțelor italiene competența exclusivă asupra acestei dispute concrete. Instanța poate, de asemenea, motiva că, potrivit art.806 al Codului de procedură italian, părțile „nu pot dispune liber” în privința acestei cauze.

Dacă, însă, obiectul litigiului va fi un brevet de invenție înregistrat în Japonia, sentința arbitrală privind acel brevet de invenție ar putea fi executată în Italia, deoarece instanțele judecătorești italiene nu ar fi avut competența exclusivă asupra soluționării acestui litigiu în Italia; astfel, nu ar fi fost nici un temei de a aplica excepția de arbitrabilitate în temeiul *lex fori*.

În concluzie, specialiști renumiți în materie de arbitraj conchid că arbitrabilitatea poate fi decisă în virtutea legii locului de executare atunci când aceasta este relevantă prin intermediul excepției de ordine publică [23]. În această ordine de idei, se argumentează că inarbitrabilitatea va putea fi sancționată în țara unde se solicită executarea doar dacă aceasta va răspunde celor mai fundamentale concepții din acel loc privind accesul la justiție și dacă, în acel caz concret, obiectul acelei sentințe aduce atingeri ordinii publice a aceluși stat. Astfel, reținerea criteriului de arbitrabilitate ca temei sine stătător de refuz al recunoașterii și executării sentinței arbitrale în Convenția de la New York din 1958 este superfluă, odată ce aceasta face referire și la excepția de ordine publică, care îl conține pe primul [24].

În rezumatul celor expuse privind legea aplicabilă noțiunii de arbitrabilitate, inerentă stabilirii dacă era sau nu arbitrabil obiectul litigiului soluționat prin sentința arbitrală, este important a reține că aplicarea acesteia depinde de modul și etapa la care este ridicată excepția de arbitrabilitate, precum și de raportul între arbitrabilitate și ordinea publică a statului unde se solicită recunoașterea și executarea sentinței arbitrale străine.

Pentru elucidarea conținutului arbitrabilității, este important a analiza aspectele sub care este tratată arbitrabilitatea.

5. Aspecte obiective și subiective ale arbitrabilității

Conținutul arbitrabilității poate fi determinat sub două aspecte: *rationae personae* și *rationae materiae*, care determină conceptualizarea arbitrabilității subiective și arbitrabilitatea obiectivă. Această separare a domeniilor de aplicare a arbitrabilității este general acceptată de doctrină și jurisprudență, chiar dacă și în acest caz părerile sunt împărțite.

Arbitrabilitatea subiectivă privește aptitudinea statelor și a persoanelor juridice de drept public de a încheia o convenție arbitrală, în timp ce arbitrabilitatea obiectivă privește substanța diferendelor susceptibile de a fi supuse arbitrajului [25]. Conform teoriei moniste, însă, instituția arbitrabilității este redusă la componentele

obiective ale noțiunii care înglobează în sfera ei doar acele categorii care beneficiază de acces la jurisdicția arbitrală, contestând totodată legitimitatea și relevanța arbitrabilității subiective, în special pentru arbitrajul comercial internațional [26].

5.1. Arbitrabilitatea subiectivă

Participarea statului și a instituțiilor publice, materie ce interesează arbitrabilitatea subiectivă, ridică problema capacității acestora de a încheia convenții arbitrale și de a compărea în arbitraj. Aceste probleme au fost agravate de cazurile practice când instituțiile publice denunțau convențiile arbitrale semnate de acestea pe motiv că nu ar fi avut capacitatea de a consimți la deferirea litigiilor spre soluționare arbitrajului. Soluționarea acestei probleme a ținut de determinarea dreptului aplicabil arbitrabilității subiective. Chiar dacă această noțiune este legată de capacitate, aplicarea legii statului parte la arbitraj prezintă inconveniente, deoarece aceasta poate stabili interdicții, de care instituțiile publice s-ar putea prevala pentru a se sustrage de la arbitraj. Pe de altă parte, aplicarea legii aplicabile convenției arbitrale este inadmisibilă, deoarece nu putem concepe ca aptitudinile unui stat să fie stabilite de o lege străină [27]. Astfel, singura soluție satisfăcătoare pentru astfel de cazuri a fost de a reglementa arbitrabilitatea subiectivă prin precedente judiciare și jurisprudență, iar mai apoi – prin norme de drept internațional.

Astfel, principiile de tratare a conceptului de arbitrabilitate subiectivă au fost consacrate inițial prin celebra hotărâre *Galakis vs. Tresorerie publique* din mai 1966, în care Curtea de Casație a Franței a decis că interdicția unui stat de a compărea în arbitraj nu este aplicabilă în cazul unui contract internațional, stabilind, astfel, o nouă normă de ordine publică internațională. Această hotărâre a fost preluată în practica judiciară internațională și, ulterior, de normele de drept material naționale și internaționale.

Astfel, au fost create premisele pentru o interpretare uniformă a prevederilor art.II(1) al Convenției de la Geneva din 1961, care dispune că „persoanele juridice calificate de lege, ca și persoanele juridice de drept public, au capacitatea de a încheia valabil convenții arbitrale”. Același principiu potrivit căruia statul este legat de clauza arbitrală pe care a încheiat-o este consacrat și de Convenția de la Washington din 1965 privind reglementarea litigiilor în materie de investiții între state și resortisanții altor state (Convenția de la Washington din 1965).

Acest principiu este preluat și în legislațiile naționale, orientate spre o mai largă arbitrabilitate a litigiilor la care statul sau instituția publică este parte. Astfel, Legea Elveției privind dreptul internațional privat stabilește la art.177(2) că dacă o parte la convenția de arbitraj este statul, o instituție publică sau o întreprindere controlată de acesta, aceștia nu pot invoca propriul drept național pentru a contesta arbitrabilitatea sau capacitatea de a fi parte la arbitraj. Și legislația Germaniei, Belgiei, Portugaliei, a statelor scandinave și a statelor din *common law* autorizează, în general, participarea statului prin intermediul instituțiilor publice și al întreprinderilor de stat la arbitrajul comercial internațional, cu respectarea unor reguli specifice.

În 1988, Institutul de drept internațional a adoptat o rezoluție prin care un stat, o întreprindere de stat sau o entitate publică nu poate invoca incapacitatea sa de a încheia o convenție de arbitraj pentru a refuza să participe la un arbitraj la care a consimțit anterior [28].

Cu toate acestea, unii autori consideră că arbitrabilitatea în sensul strict al termenului este doar arbitrabilitatea obiectivă [29]. Aceștia consideră că arbitrabilitatea subiectivă ar constitui un abuz lingvistic și acoperă o altă noțiune, legată de capacitatea și aptitudinea unor persoane de a participa la arbitraj. Astfel „singura și veritabila arbitrabilitate este cea obiectivă” [30].

5.2. Arbitrabilitatea obiectivă

Conceptul de arbitrabilitate obiectivă rezidă în determinarea aptitudinii unei materii, a unei chestiuni litigioase sau a unui obiect de a fi soluționate pe cale arbitrală. Anume la acest capitol este considerabilă relația dintre arbitrabilitate și ordinea publică. Aceasta deoarece dificultatea cu care sunt determinate obiectele inarbitrabile este compensată cu primordialitatea și importanța intereselor de ordine publică care trebuie protejate.

Înainte de a detecta criteriile de arbitrabilitate și materiile inarbitrabile, este esențial a expune considerențele reținute în cea mai celebră speță cu privire la arbitrabilitate, a cărei influență a fost considerabilă pentru dezvoltarea analizelor contemporane ale acestui concept.

A. Determinarea arbitrabilității in favor arbitrandum

În speța *Mitsubishi Motors Corp. Vs. Soler Chrysler-Plymouth Inc.* Curtea Supremă a SUA a reformat modul de apreciere a arbitrabilității. Aceasta a constatat că inarbitrabilitatea trebuie să fie o excepție, iar principiul *favor arbitrandum* să constituie regula. Astfel, chiar dacă, în mod normal, un anumit litigiu este inarbitrabil conform dreptului național (un litigiu privind legislația anti-monopol, în speța dată), acesta rămâne

totuși arbitrabil în sensul art.II(1) al Convenției de la New York din 1958, cu excepția cazului când o lege rezervă competența exclusivă a instanțelor naționale. Această decizie formulează o regulă de drept material conform căreia litigiile internaționale trebuie considerate arbitrabile, cu excepția cazurilor când există o obiecție fundamentală de ordine publică în privința arbitrabilității litigiului.

Această soluție este apreciabilă și justificată în sensul arbitrajului comercial internațional, în special pentru că:

- 1) art.II al Convenției de la New York din 1958 nu determină expres legea aplicabilă arbitrabilității;
- 2) cazurile când instanțele de la locul de executare au refuzat a recunoaște și executa sentințe arbitrale pe temeiul art.V(2)a) sunt extrem de rare;
- 3) oricare ar fi dreptul aplicabil desemnat, două principii dominante trebuie reținute de judecători la soluționarea chestiunilor privind arbitrabilitatea, și anume:
 - a – principiul *favor arbitrandum*, reținut în numeroase spețe și confirmat de Convenția de la New York din 1958 la art.VII;
 - b – principiul potrivit căruia o interdicție de ordine publică internă nu devine în mod necesar o interdicție și în privința relațiilor comerciale internaționale. Acesta decurge din distincția general acceptată între ordinea publică internă și ordinea publică internațională, aplicabilă în cazul arbitrajului comercial internațional.

După cum a fost menționat, actualmente nu există norme materiale internaționale care ar stabili care sunt categoriile de dispute inarbitrabile, aceasta fiind prerogativa dreptului național. Prevederile naționale ce vizează arbitrabilitatea diferă de la stat la stat, în dependență de dezvoltarea economică și culturală a acestuia și principiile de orânduire politică și economico-socială, adică de considerente ce țin de ordine publică.

Totuși, acestea pot fi grupate în trei mari categorii:

- 1) legislațiile cele mai liberale, unde arbitrabilitatea cunoaște puține excepții și este concepută ca un principiu de aplicabilitate largă, limitat, în rare cazuri de caracterul patrimonial al litigiului;
- 2) legislațiile statelor unde sunt enumerate categorii de materii nearbitrale prin dispoziții normative și
- 3) sistemele juridice care definesc arbitrabilitatea în raport cu anumite criterii, cum ar fi: posibilitatea de a dispune de anumite drepturi, apartenența la ordinea publică a anumitor materii etc. Această categorie este cea mai numeroasă, iar prevederile acestor legislații sunt, de regulă, de redacție veche. Acestea pot totuși să conțină anumite precizări privind arbitrabilitatea în legi specifice.

Cele mai liberale sisteme juridice privind arbitrabilitatea sunt cele ale SUA și Elveției. În SUA, mai multe domenii considerate inarbitrabile au fost liberalizate în privința arbitrajului internațional, în special: în domeniul dreptului bursier, dreptului de concurență, drepturilor de proprietate intelectuală și stabilesc puține excepții în domeniul asigurărilor și al insolvențelor. Și legislația elvețiană este favorabilă arbitrajului. Pe de altă parte, legislațiile ce formează categoria a treia sunt cele mai numeroase, iar prevederile lor diverse.

În categoria litigiilor inarbitrabile se regăsesc de cele mai dese ori „chestiuni ce țin de capacitatea și statutul persoanelor, cele privind divorțul și separația de corp”, sau materiile „care interesează ordinea publică”, așa cum este stabilit de art.2060 din Codul civil al Franței. Aceeași abordare a arbitrabilității în raport cu ordinea publică se regăsește în legislația Danemarcului, Quebec-ului, Libiei, Noii Zeelande etc.

În alte sisteme, arbitrabilitatea este concepută și ca capacitate de a face compromis, de exemplu, în legislația Belgiei, Finlandei, României, Austriei, Slovaciei, Suediei etc.

În Republica Moldova, Legea cu privire la arbitrajul comercial internațional dă o enunțare pozitivă a litigiilor care pot fi soluționate în arbitraj, fără a stabili criterii pentru determinarea limitelor arbitrabilității. Legea cu privire la arbitraj stipulează expres, la art.3, criteriile de determinare a arbitrabilității și exclude de la arbitraj litigiile ce decurg din contractele de locațiune a încăperilor de locuit și a altor limitări prevăzute de alte legi.

Codul de procedură civilă al Republicii Moldova stabilește, la art.461, competența exclusivă a instanțelor judecătorești ale Republicii Moldova în procesele cu element de extraneitate, nefiind însă expres menționat că soluționarea acelor litigii sunt excluse și pentru arbitrajul comercial internațional.

B. Criterii de determinare a arbitrabilității litigiilor.

În dependență de sistemul juridic, determinarea arbitrabilității se face în baza unor criterii generale stabilite de legile naționale.

1. Libertatea de a dispune de drepturi

Acest criteriu instituit în Codul civil francez [31] este destul de răspândit în legislațiile naționale ale mai multor state, cum ar fi Belgia [32], Italia [33], Olanda [34], Ungaria [35], Portugalia [36], Brazilia [37], Algeria [38], Republica Moldova etc.

Un drept este considerat disponibil atunci când titularul său poate să dispună de acesta, astfel încât să „poată decide orice în privința acestuia, în special să îl înstrăineze sau să renunțe la el” [39]. Și în acest caz judecătorul nu va putea să refuze recunoașterea sau executarea sentinței pe motiv de indisponibilitate de drepturi decât dacă în speța concretă, datorită caracterului său internațional, acest aspect poate fi considerat ca fiind de ordine publică internațională [40].

2. Caracterul patrimonial al litigiului

Unii autori consideră că precedentul criteriu este astăzi nesatisfăcător și ar trebui înlocuit cu cel de „cauză de natură patrimonială”, criteriu prevăzut în Elveția încă din 1987. Art.177 al Legii Elveției privind dreptul internațional privat stabilește că „orice cauză de natură patrimonială poate fi obiect al unei convenții arbitrale”. Acest principiu este combinat în Germania cu principiul disponibilității de drepturi, ceea ce exclude declararea inarbitrabilității unor litigii nepatrimoniale. Și în Republica Moldova caracterul patrimonial al litigiului este un criteriu de bază, făcându-se referință și la criteriul de disponibilitate a drepturilor.

3. Competența exclusivă a instanțelor naționale

Statul are abilitatea de a stabili competența exclusivă a instanțelor naționale și va interzice, astfel, recursul la arbitraj în materiile care privesc cauze cu un caracter obiectiv și unde sunt puse în joc interesele terților [41] sau ale subiecților ce necesită o protecție sporită. Este evident monopolul instanțelor statale în cauzele penale sau cele de dreptul familiei. Cazurile de competență exclusivă sunt rezervate, deoarece statul prin deciziile judecătorești intervine în exercițiul său de putere publică, de *imperium*, decizii cu putere *erga omnes*, caracter ce le deosebește de alte hotărâri judecătorești.

Cu toate acestea, prevederile de competență exclusivă nu sunt suficiente pentru a declara inarbitrabilitatea unui litigiu internațional. Pentru aceasta este necesar ca arbitrabilitatea lui să aducă atingeri principiilor de ordine publică ale statului de execuție.

6. Materii specifice cu arbitrabilitate limitată sau exclusă

Chiar dacă sistemele de drept ale statelor tratează în mod diferit materiile cu arbitrabilitate limitată, acestea, de regulă, țin de legislația privind concurența (practicile monopoliste etc.), brevetele, mărcile comerciale și alte norme privind proprietatea intelectuală și industrială, procedura de insolvență (faliment), legislația privind valorile mobiliare (hârtiile de valoare) și reglementările valutare, drepturile privind bunurile imobile, legislația fiscală, legislația muncii etc. [42].

Arbitrabilitatea litigiilor ce pun în cauză dreptul concurenței este tratată abundant în doctrină și jurisprudență. Decizia *Mitsubishi* a Curții Supreme a SUA, urmată ulterior de alte hotărâri judecătorești, constată dreptul arbitrajelor de a aplica legislația antri-trust a SUA, chiar dacă e de ordine publică, în special deoarece litigiul este internațional.

Decizii în favoarea arbitrabilității litigiilor rezultate din legislația concurenței au fost și în Europa, în special cu referire la art.82 al Tratatului UE referitor la limitarea practicilor monopoliste pe piața comunitară. Prin decizia *Labinal* a Curții de Apel de la Paris din 1993 s-a decis că „chiar dacă caracterul de *lois de police* al regulilor comunitare ale dreptului concurenței interzice arbitrajul de a stabili amenzi și sancțiuni, aceștia pot totuși să statueze în privința consecințelor civile ale unui comportament civil ilicit în privința regulilor de ordine publică” [43]. Arbitrabilitatea dreptului comunitar al concurenței a fost recunoscut și în Elveția, Italia ș.a.

Chiar dacă practica judiciară din SUA și unele state europene atestă tendințele mondiale, litigiile legate de legislația anti-monopol rămân a fi în cele mai multe state nearbitrabile.

În materia dreptului brevetelor și mărcilor soluțiile tradiționale consistă în a refuza arbitrajul competența de a se pronunța asupra validității titlului respectiv, deoarece această chestiune interesează și drepturile terților. De obicei, legislația privind înregistrarea acestor obiecte ale proprietății intelectuale și industriale indică prin norme imperative competența jurisdicțională a unor instanțe specializate sau a instanțelor de stat. Arbitrajele se pot însă pronunța în privința relațiilor contractuale asupra acestora, cum ar fi validitatea cesiunii, executarea contractelor de licență. Legislația Republicii Moldova este confuză în acest sens. Noua Lege cu privire la protecția invențiilor din 2008 [44] stabilește competența Curții de Apel la soluționarea litigiilor privind brevetele de invenții, fără a face vreo mențiune la arbitraj. În schimb, vechea Lege cu privire la brevetele de invenție din 1995 stipula expres că litigiile ce rezultau din aplicarea legii respective puteau fi soluționate și de arbitrajele specializate [45]. Legea cu privire la protecția mărcilor [46] și Legea privind protecția indicațiilor geografice, denumirilor de origine și specialităților tradiționale garantate [47] stabilesc că „litigiile ce apar la aplicarea prezentei legi se soluționează de [...] Curtea de Apel Chișinău sau de un arbitraj

specializat”. În practica judiciară a Republicii Moldova nu există precedente de refuz a recunoașterii și executării sentințelor arbitrale străine pe temeiul nearbitrabilității litigiilor privind proprietatea intelectuală.

Litigiile ce decurg din actele de constituire a societăților comerciale: statute, acorduri, parteneriate, presupun dificultăți privind stabilirea arbitrabilității acestora. Argumentele invocate în favoarea inarbitrabilității acestor litigii este faptul că aceste convenții sunt, de asemenea, documente constitutive ale societății comerciale, a căror nevalabilitate ar însemna lichidarea și radierea persoanei juridice din registrul comercial al statului respectiv. Totuși, practica judiciară respinge astfel de argumente, deoarece rezilierea unui contract de asociere nu poate fi echivalat cu decizia de lichidare a societății [48]. Cu toate acestea, așa cum a fost statuat în decizia *Ganz*, arbitrii sunt obligați să respecte normele de ordine publică internațională, cum ar fi, de exemplu, egalitatea între acționari [49].

Litigiile ce implică legislația privind insolvabilitatea sunt deseori considerate nearbitrabile [50]. Este general acceptat că procedurile colective privind insolvabilitatea sunt în competența exclusivă a judecătorului național, iar o hotărâre arbitrală poate avea prioritate față de alți creditori ai societății insolubile. Cu toate acestea, faptul că o societate care a încheiat o convenție arbitrală este în procedură de insolvabilitate nu afectează valabilitatea convenției de arbitraj. Astfel, în practica internațională este admis ca arbitrii să se pronunțe asupra litigiilor care pot provoca demararea unor proceduri colective [51].

În literatura de specialitate există păreri care susțin că executarea sentințelor care ar duce la insolvabilitatea unor companii de importanță strategică sau companii mari ar contraveni ordinii publice, deoarece ar crea eliberări masive ale salariaților și ar crea posibile probleme economice regiunii [52]. Aceste argumente nu pot fi însă temeiuri pentru refuzul recunoașterii și executării sentințelor arbitrale străine în virtutea Convenției de la New York din 1958 și nici nu există cazuri în practica judiciară care le-ar consfinți.

În cazul determinării arbitrabilității litigiilor legate de prevederi administrative sau fiscale, este important a distinge dacă acestea apar datorită nerespectării acestor norme sau din relații juridice civile. De exemplu, în Federația Rusă a fost încuviințată executarea hotărârii Institutului de arbitraj al Camerei de Comerț din Stockholm din 1999 pronunțate în favoarea firmei „Cvattrogemini” către firma rusă SA „Neva Chupa-Chups”, în care reclamantul a cerut încasarea de la pârât a sumelor neachitate de acesta din motivul achitării acestor sume sub forma impozitelor. Curtea Supremă a Federației Ruse a acceptat argumentele reclamantului că obiectul litigiului au fost relațiile juridice civile și nu cele fiscale.

Litigiile privind bunurile imobile de asemenea ridică întrebări ce se referă la arbitrabilitatea acestora. În virtutea prevederilor normative privind înregistrarea drepturilor de proprietate asupra bunurilor imobile și a cadastrului public, arbitrii nu se pot expune în privința acestora. Astfel, Norvegia, aderând la Convenția de la New York din 1958, a formulat o rezervă potrivit căreia „Convenția nu se va aplica diferendelor privind bunurile imobiliare situate în Statul respectiv, sau care se referă la un drept real privind aceste bunuri”.

Litigiile de muncă nu sunt arbitrabile, datorită specificului acestora. Statele stabilesc modalități specifice de soluționare a acestor litigii, bazate pe principii tripartite; astfel, litigiile de muncă sunt considerate nearbitrabile, în special din lipsa caracterului comercial al acestora. Există, însă, în practica judecătorească a SUA un caz când judecătorul a recunoscut arbitrabilitatea unui litigiu de muncă, deoarece relațiile între patron și salariat aveau un caracter comercial, în sensul art.I(3) al Convenției de la New York din 1958 [53].

Nu pot fi supuse arbitrajului nici litigiile privind drepturile consumatorilor. Transmiterea acestora în arbitraj ar exclude statul de la posibilitatea de a proteja partea mai slabă.

În acest context, Convenția de la Roma din 1980 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale a exclus aplicarea principiului autonomiei de voință în raporturile cu consumatorii și cele de muncă, acestora aplicându-li-se prevederile imperative ale statului respectiv.

Reieșind din cele expuse, putem nota că, dacă chiar nu există surse legislative concrete care să enumere litigiile nearbitrabile, acestea se determină potrivit principiilor generale, și anume: gravitatea incidentelor asupra ordinii publice și principiul de soluționare a cauzelor privind recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine în favoarea arbitrajului.

Concluzii: *In favor arbitrandum*

Expansiunea arbitrajului comercial internațional ca mod de soluționare a litigiilor rezultate din comerțul internațional se reflectă și prin liberalizarea domeniului arbitrabilității. Pe de o parte, statele adoptă legislații mai liberale privind arbitrajul, ceea ce duce, indubitabil, la evitarea suprasolicitării instanțelor naționale, iar, pe de altă parte, judecătorii și arbitrii acceptă să aplice criteriile de ordine publică diferite când arbitrajul este

internațional. Aceste tendințe de dezvoltare se reflectă prin reducerea rolului ordinii publice interne, compensată prin verificarea ordinii publice de către arbitri. Această dezvoltare pozitivă în favoarea arbitrajului nu face decât să contribuie la stabilirea unei ordini juridice previzibile și coerente în materie de comerț internațional, conferind siguranță tranzacțiilor internaționale și dinamism în realizarea justiției.

Totuși, statele și, implicit, instanțele de drept comun rămân gardienii celor mai fundamentale considerații de ordine publică și ai intereselor subiecților ce necesită o protecție sporită. Arbitrabilitatea litigiilor, ca temei de refuz al recunoașterii și executării sentințelor arbitrale străine, rămâne un mecanism de realizare a acestei misiuni.

Astăzi mai rămân totuși câteva insule de inarbitrabilitate într-o mare de arbitrabilitate.

Referințe:

1. Digestele, Cartea a II-a, titlul II, fragm.20.
2. Căpățînă O. Efectele hotărârilor arbitrale străine în România. - București: 1971, p.27.
3. Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B.. *Traité de l'arbitrage commercial international*. - Paris: Litec, 1996, p.899.
4. Boucher A. *Le nouvel arbitrage international en Suisse, Bâle/Francfort-sur-le-Main*: Helbing & Lichtenhahn, 1988.
5. Level P. L'arbitrabilité. - Paris: Rev.Arb., 1999, p.213-226.
6. Carbonneau T. *The Law and Practice of Arbitration*. - New York: Juris Publishing, 2007.
7. Jarroson C. *Arbitrabilité: présentation méthodologique*. - Paris: RJ.Comp., 1996, No1, p.1-58.
8. Shore L. *Arbitrability: international and comparative perspectives* (editată de Loukas A.Mistellis, Stavros L.Brekoulakis). - Londra: Kluwer international, 2009, p.69-83.
9. Karim Y. *Arbitrability: international and comparative perspectives* (editată de Loukas A.Mistellis, Stavros L.Brekoulakis). - Londra: Kluwer international, 2009, p.47-67.
10. Redfern A., Hunter M., Blackaby N., Partasides C. *Law and Practice of International Commercial Arbitration*. - Londra: Sweet&Maxwell, 2004; Böckstiegel K.-H. *Public policy as a limit to arbitration and its enforcement // IBA Journal of Dispute Resolution „The New York Convention – 50 years”*. Ediție specială, 2008, p.123-133; Lew J., Mistelis L., Kröll S. *Comparative International Commercial Arbitration*. - Haga: Kluwer Law International, 2003, p.952.; Paulsson J. *Arbitrabilité, toujours le flou artistique // Bulletin de la Cour Internationale d'Arbitrage de la CCI: Arbitrage regard sur la prochaine décennie. Supplément spécial*, 1999, p.97-106.
11. Jacquet J.-M., Delebecque Ph. *Droit du commerce international*. - Paris: Dalloz, 2002, p.386
12. Карабельников Б.Р. *Признание и приведение в исполнение международных иностранных арбитражных решений*. - Москва: Издательский дом "Юстицинформ", 2001, с.182.
13. Albert Jan van den Berg. *The New York Convention of 1958 – Towards a uniform judicial interpretation*. - Londra, 1981, p.366; Alan Redfern, Martin Hunter, Nigel Blackaby. *Constantine Partasides, Redfern and Hunter on International Commercial Arbitration*. - Londra: Kluwer Law Arbitration, 2009, p.137; Racine J.B. *L'arbitrage commercial international et l'ordre public*. - Paris: LGDJ, 1997, p.25; Hacher Dominique. *Les conditions d'arbitrabilité et la jurisprudence, Competition and Arbitration Law*. - Paris: Institut de la CCI, 1992, p.151.
14. Raportul Final al Asociației Internaționale de Drept privind aplicarea ordinii publice ca limită la recunoașterea și executarea sentințelor arbitrale străine, aprobat la Conferința ILA de la New Delhi, India, 2002. Accesibil la: <http://www.ila-hq.org/>.
15. Codul de procedură al Germaniei, ZPO, art.1030.
16. Legea Elveției privind dreptul internațional privat, art.177.
17. Prevederi similare sunt stipulate și de art.806 din Codul de procedură civilă al Italiei, de art.867 din Codul de procedură civilă al Greciei.
18. Site web: www.uncitral.org/
19. *Adda Officine Elettromeccaniche s.a. vs. Alstrom Atlantique SA s.a.*, *Rivista di diritto internazionale privato e processuale*, 1992, p.340; *XXI Yearbook*, 1996, p.580; *Rivista di diritto internazionale privato e processuale*, 1990, p.740; *XXI Yearbook*, 1992, p.543.
20. 760F. Supp.,1991, *Yearbook*, 1992, p.686.
21. Kohl A. *Revue de droit international et de droit compare*, 1987, p.296; *Yearbook*, 1989, p.618.
22. Brekoulakis Stavros L. *Law applicable to arbitrability, Arbitrability: international and comparative perspectives*, editată de Loukas A.Mistellis, Stavros L.Brekoulakis. - Londra: Kluwer international, 2009, p.99-120.
23. Paulsson J. *Arbitrabilité, toujours le flou artistique // Bulletin de la Cour Internationale d'Arbitrage de la CCI: Arbitrage regard sur la prochaine décennie. Supplément spécial*, 1999, p.97-106, p.103.
24. Fouchard Ph. *La portée internationale de l'annulation de la sentence arbitrale dans son pays d'origine // Revue d'arbitrage (Paris)*, 1997, p.329-347.
25. Căpățînă O. *Circulația transnațională a sentințelor arbitrale...* // *Revista de Drept Comercial*, 1998, nr.3, p.12.
26. Eduardo Silva-Romero. *L'arbitrage de la Chambre de commerce internationale et les contrats d'Etat // Bulletin de la Cour d'arbitrage de la CCI, vol.13/N°1, 1er semestre 2002*, p.35-62.

27. Această soluție a fost totuși aplicată de Curtea de Casație a Franței în cazul „Capitaine du San Carlo” în 1964. JPC 65, II, 14.406
28. Jacquet J.-M., Delebecque Ph. Droit du commerce international, p.397.
29. Racine J.-B. L’arbitrage commercial international et l’ordre public. - Paris: LGDJ, 1999, p. p.201.
30. Jarroson Ch. Arbitrabilité: présentation méthodologique. - Paris: RJ.Comp, 1996, no1, p.1-2.
31. Art.2059 al Codului Civil al Franței prevede că „orice persoană poate să facă compromisuri doar în privința drepturilor asupra cărora are liberate de a dispune”.
32. Art.1 al Legii cu privire la arbitraj din 23.09.1996
33. Art.225 al Codului de procedură civilă al Italiei.
34. Art.1020-3 al Legii cu privire la arbitraj din 1986.
35. Secțiunea 3 a Legii cu privire la arbitraj din 8.11.1994.
36. Art.1 al Legii cu privire la arbitraj din 22.08.1986.
37. Art.1 al Legii cu privire la arbitraj din 23.09.1996.
38. Art.442 al Codului de procedură civilă al Algeriei.
39. Level P. L’arbitrabilité. - Paris: Rev.Arb., 1999, p.213-226, 219.
40. Bernard Hanotiau. L’arbitrabilité et la favor arbitrandum: un reexamen. - Paris: Clunet, p.41.
41. Nord N. Ordre public et lois de police en droit international prive: These doctorat, 2003, p.144.
42. Комаров А.С. Некоторые актуальные вопросы международного коммерческого арбитража в Российской Федерации // Международный коммерческий арбитраж, 2004, №1, с.14-16.
43. C.A. Paris, 1re ch.Suppl.,19.05.1993, Rev.Arb. 1993, p.645.
44. Art.94 alin.(2) din Legea protecției invențiilor, nr.50-XVI din 7.03.2008 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.117-119, 2008.
45. Art.36 alin.(1) din Legea Republicii Moldova cu privire la brevetele de invenții, nr.461-XIII din 18.05.95 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 1995, nr.53-54.
46. Art.83 al Legii privind protecția mărcilor, nr.38-XVI din 29.02.2008 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.99-101/362.
47. Art.60 al Legii privind protecția indicațiilor geografice, denumirilor de origine și specialităților tradiționale garantate, nr.66-XVI din 27.03.2008 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2008, nr.134-137/525.
48. Decizia nr.6759/99 din 16.05.2000 a Prezidiului Curții Supreme de Arbitraj a Federației Ruse // Вестник ВАС РФ, 2000, №8.
49. Fouchard Ph., Gaillard E., Goldman B. Traité de l’arbitrage commercial international. - Paris: Litec, 1996, p.361.
50. Seraglini Cr. Lois de police et justice arbitrale internationale. - Paris: Dalloz, 2001, p.378-386.
51. Hotărârea Curții de Apel de la Paris pe cazul Almira Films vs. Pierrel din 16.02.1989, Rev. arb., 1989, p.711; Hotărârea Curții de Apel de la Paris pe cazul Ganz din 29.03.1991 // Rev. arb.1991, p.478.
52. Наташаева Т.Н. О некоторых вопросах исполнения решений по экономическим спорам судов участников СНГ // Хозяйство и право, 1998, №1.
53. Yearbook Commercial Arbitration. Vol.XII, p.434.

Prezentat la 01.06.2010